

OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH
REVIEWS AND REPORTS ON THE PUBLICATION AND EXHIBITIONS

Publikacije || Publications

Gfornier, Sabine et. al. (Ur.) (2015). »Erdäpfelvorräte waren damals wichtiger als Akten« : Die Amtschronik des Generals Maximilian Ritter von Hoen, Direktor des Kriegsarchivs. Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs, Nr. 58. Wien: Österreichisches Staatsarchiv, Generaldirektion.

»Arhiv ni tovarna, temveč mora zmeraj ohranjati značaj znanstvenega dela /.../, ki šele po mnogih letih prestane svoj preizkus na podlagi znanstveneга ovrednotenja«. S tem citatom Maximiliana viteza Hoena (Maximilian Ritter von Hoen) iz leta 1924 se prične uvodnik 58. številke Obvestil Državnega arhiva Avstrije. Kot že prejšnja številka iz serije je tudi ta posvečena virom za zgodovino prve svetovne vojne, tokrat službeni kroniki direktorja dunajskega Vojnega arhiva (*Kriegsarchiv*) – že omenjenega viteza Hoena, ki je bil rojen leta 1867 v Fuldi, umrl pa leta 1940 med dopustovanjem v štajerskem Scheiflingu. V vojaški hierarhiji se je leta 1915 povzpел do čina generalmajorja, med prvo svetovno vojno je bil tudi poveljnik odseka za vojni tisk (*Kriegspressequartier*), med letoma 1917 in 1925 pa je direktoroval Vojnemu arhivu.

V publikaciji predstavljena kronika se prične s 25. 7. 1914 in (skupaj z epilogom) konča 31. 1. 1925, napisana pa je bila v letih 1922–1925. V izvirniku gre za rokopis, zapisan povečini s črnilom, na nekaj mestih tudi s svinčnikom. V natisnjeni obliki obsega več kot 800 strani formata A5, celotna številka serije pa skupaj z uvodnikom, sklepno besedo, kazali ter indeksi 917 strani. Kot je v uvodu pojasnil Michael Hochedlinger, objava virov ni zahtevala dodatnih besedilnokritičnih ali zgodovinsopisnih opomb, le pri osebnih imenih se zavoljo lažje identifikacije oseb pojavljajo opombe s pojasnili. Besedilo kronike so dodatno obogatili s fotografijami in grafičnimi podobami.

Hoen sam pojasnjuje, da kronike ni pisal za javnost, temveč za interno rabo – kot pripomoček za njegove naslednike – ter poznejši vir za zgodovinsopisce: »Prednost izključitve javnosti je bila v tem, da sem lahko svoje misli ubesedil brez ovinkarjenja, ne oziraje se na občutljivost soljudi.« Kronika temelji na osebnem dnevniku, ki ga je dosledno pisal, ter uradnih dokumentih Vojnega arhiva. Razdeljena je na tri večje sklope – prvi zajema čas prve svetovne vojne, drugi obdobje prevrata od oktobra 1918 do 31. 8. 1920 in tretji čas od 1. 9. 1920, ko je Vojni arhiv deloval kot civilna ustanova.

Prvi del kronike se začne z dnevi mobilizacije (julija 1914). Veliko uslužbencev arhiva je takrat moralo na fronto (tudi Hoen), nekaj jih je pozneje padlo v bojih. Toda Hoen glede začetnega vojnega obdobja poudarja: »Če odmislimo z vojnim stanjem pogojeno vznemirjenje in udeleževalno mrzlico, ki se je denimo odražala v uvedbi in vzdrževanju nočne inšpekcijske službe, bi smeli Vojni arhiv označiti kot miren otok sredi vojne vihre. O večjem številu nalog, ki jih bo povzročila vojna, o pomnožitvi vojaških dokumentov do komajda še obvladljive množice takrat, ko se je zdelo, da bo vojna le kratkega veka, razumljivo nismo niti slutili.« Davek, ki ga je vojna terjala v kadrovskem smislu, v kroniki zrcalijo sezname uslužbencev, ki so se v času vojne temeljito spreminjali. Odhode za boj sposobnih moških na bojišče so od leta 1917 naprej nadomeščali z zaposlitvijo ženske delovne sile, čeprav je to »sprva pri vseh predstojnikih naletelo na odpor«. Leta

1916 je zaradi vedno večje količine prevzetega vojnega gradiva prišlo tudi do prostorske stiske. Medtem ko se je vojno ministrstvo ubadalo z vprašanjem, kako rešiti prostorsko problematiko arhiva ob hkratnem pomanjkanju finančnih sredstev, je na primer samo iz Beograda prišlo za 16 vagonov novega gradiva, ki so ga po Donavi prevažali z vlačilcem (*Donauschlepper*). Prostorsko stisko so začasno rešili z gradnjo novih barak, izselitvijo urada za vojno statistiko (*Kriegsstatistisches Büro*) ter nekaterih drugih oddelkov in adaptacijo nekdanjega hleva. Delo arhiva kljub vojnim razmeram ni zamrlo, tako da so še vedno izdajali publikacije ter prirejali razstave in družabne večere. Še več – arhivu so bile dodeljene nove naloge, posebej na področju vojne propagande.

Začetek drugega dela kronike sega v rano jesen 1918. »*Popoln razpad stare monarhije, padec cesarske hiše se takrat še sploh nista zdela možna.*« Arhiv se je ob koncu vojne znašel v izjemno slabem finančnem stanju, tako da so bili prostori z izjemo barak kljub precejšnjemu jesenskem mrazu ogrevani le deljeno – dve uri dopoldne in eno uro popoldne. »*Osebjem naj bi se v dotičnih prostorih, kolikor le možno, usedlo skupaj.*« Ob sklenitvi premirja je nekaj uniformiranih uslužbencev samovoljno zapustilo delovno mesto, pri dveh so v nahrbtnikih celo odkrili časopisne odrezke, ki sta jih očitno nameravala odtujiti arhivu. Po razpadu Avstro-Ogrske je začel teči postopek preoblikovanja arhiva v civilno ustanovo, ki naj bi jo iz vojašnice (t. i. *Stiftskaserne*) preselili v palačo Hofburg (kar pa se ni zgodilo). Turbulentne razmere zaradi prevrata in nejasna prihodnost so se odražale tudi v vrstah zaposlenih, tako so se denimo nekateri uslužbenci znesli nad cesarjevimi slikami na stenah. »*Pojavile so se že poškodbe, bati pa se je bilo še hujših ekscesov.*« Zato so po navodilu direktorja slike sneli in jih spravili v skladišča. Julija 1919 so se uslužbenci pridružili splošni stavki, kar je direktorja prisililo v zaprtje arhiva, nasprotja med vojaškim in civilnim delom uslužbencev so se zaostрила. Že prej so se pojavile tudi prve zahteve držav naslednic monarhije ter Italije po restituciji arhivskega gradiva oziroma internacionalizaciji Vojnega arhiva. Oblasti Nemške Avstrije so bile pripravljene predati gradivo le tja, kjer ne bi bilo ogroženo. »*Vse ostale države naslednice bi imele pravico do neomejenega raziskovanja.*« Spomladi 1919 je sledil preobrat – arhivski pooblaščenec pri vladi je napovedal upoštevanje provenienčnega principa in ohranitve celovitosti fondov, saintgermainsko premirje pa je arhive na avstrijskem ozemlju označilo za avstrijsko last in jih tako obvarovalo pred internacionalizacijo.

Zadnji del kronike zajema čas od jeseni 1920 naprej, ko je arhiv začel delovati kot ustanova v okviru civilne uprave. Razdelil se je na oddelka Vojni arhiv in Arhiv vojaških sodišč (*Militärgerichtssarchiv*). Njegovo finančno stanje je še naprej bilo slabo. »*Denarja je primanjkovalo tudi za najnujnejše nabave ... Edino, kar je šlo na bolje, je bila dobava kurjave.*« Zaradi pomanjkanja denarja se včasih ni mogel izvesti niti prevoz gradiva do arhiva. Ob vsem tem je arhivsko stavbo prizadel še velik požar. Kronika na straneh 630 do 632 predstavi neuspele jugoslovanske zahteve po gradivu iz obdobja 1848/49. V arhivu so se izgovarjali, da dotičnega gradiva ni, da je bilo izgubljeno ali uničeno, predali so samo neko malenkost, med drugim pisma ministra Pašića iz poznejšega časa, njihova vrednost pa je bila, kot poroča kronika, »*enaka ničli.*« V tem obdobju arhiva se je število zaposlenih gibalo okoli 90.

Januarja 1925 se je Maximilian vitez Hoen upokojil. V epilogu kronike je zapisal: »*Vodenje direkcije je bilo v vsem tem času podobno krmarjenju havarirane ladje skozi viharno, čeri polno morje, ki je znotraj posadke terjalo nove in nove žrtve, kot boleče nuje, da se bi rešilo dragoceni tovor. Zdaj pa se končno zdi, da je zavod priplul v mirnejše, varne vode /.../ S polnim zaupanjem predajam vodstvo svojemu nasledniku, gospodu dvornemu svetniku Glaiseju, ki je rastel s temeljnimi načeli te hiše in poseduje vse lastnosti, da poveča sloves in ugled Vojnega arhiva.*« Sklepne besede tiskane izdaje kronike so pripadle Rudolfu Kiszlingu, ki je v svojem prispevku predstavil Hoenovega naslednika Edmunda pl. Gleise-Horstena-ua ter delovanje arhiva vse do izbruha druge svetovne vojne.

Kronika Maximiliana viteza Hoena je zelo izčrpen vir za zgodovino Vojnega arhiva, a hkrati omogoča tudi vpogled v širše družbeno dogajanje, ki je večkrat usodno vplivalo na delovanje arhiva – vojna, pomanjkanje, politične spletke, vsakdanje skrbi ljudi ipd. Kronika je pisana v strokovnem jeziku z rahlo primesjo kritične distance in ironije, brez olepšav ali prikrievanja neprijetnih peripetij. Čeprav ni bila pisana za objavo, je primerno in zanimivo čtivo ne samo za profesionalne zgodovinarje, temveč tudi za širšo publiko.

Boštjan Zajšek

Franca Tissi, *Le pergamene dell'Archivio capitolare di San Giusto martire di Trieste* (Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, Vol. CXV-2 della Raccolta, LXIII-2 della Nuova Serie), Trieste, 2015, 207 strani.

Tržaška serija *Atti e memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* (v nadaljevanju: AMSI), ki izhaja že vse od leta 1829 in s svojimi prispevki pokriva razne družboslovne teme z območja Istre, predstavlja poleg *L'Archeografo Triestino* eno od dveh ključnih tovrstnih periodik za istrski prostor. V okviru CXV. letnika (n. s. LXIII) je izšla tudi posebna, dodatna številka, v kateri je tržaška zgodovinarica in paleografinja Franca Tissi predstavila popis 614 dokumentov (od tega 613 pergamentov) tržaškega kapiteljskega arhiva. Popis predstavlja nekakšen suplement k avtoričinemu obsežnemu prispevku o stanju celotnega tržaškega kapiteljskega arhiva, ki je bil objavljen leto pred tem (Frana Tissi, *I fondi archivistici dell'Archivio capitolare di San Giusto martire: Riordinamento storico e inventariazione*. AMSI CXIV, n.s. LXII (2014), str. 51–108). Omenimo tudi katalog z razstave iz leta 2003, ko so bili določeni dokumenti tudi razstavljeni – *Pergamene, codici e carte dell'Archivio capitolare di San Giusto: Mostra documentaria per il secondo convegno ecclesiale La chiesa di Trieste tra storia e profezia* (ur. Roberto Ghebraz, Franca Tissi Santorini), Trieste 2003.

Potrebno je omeniti, da ne gre za prvi tovrstni nabor dokumentov tržaškega kapiteljskega arhiva. Že pri zgodovinarju Pietru Kandlerju in njegovi izdaji virov za zgodovino Istre, *Codice diplomatico istriano*, se srečamo z določenimi dokumenti, prvega popisa pa se je lotil paleograf in diplomatik Angelo Marsich. Pripravil ga je za svoj prispevek »Regesto delle pergamene conservate nell'Archivio del reverendissimo Capitolo della Cattedrale di Trieste«, ki ga je objavil med letoma 1877 in 1885 v že omenjeni seriji *L'Archeografo Triestino*, vključil pa je tudi transkripcije določenih dokumentov. Sledil mu je Luigi Parentin, ki je s svojo objavo »Regeste di 85 documenti inediti nell'Archivio Capitolare di Trieste« v letih 1965–66 v *L'Archeografo Triestino* še dopolnil Marsichevo delo.

Čemu torej priprava vnovičnega popisa? Razlogov je več in o njih spregovorita odgovorni urednik Giuseppe Cuscito v spremni besedi ter avtorica v uvodni študiji k dokumentom. Ključen razlog za vnovično oblikovanje regist je bila reorganizacija arhivskega gradiva. Do 19. stoletja so bili dokumenti sistematično urejeni v zakristiji, ko pa so v 20. stoletju začeli s preurejanjem ter obnovo katedrale, je bila omara, ki je služila za hrambo dokumentov, uničena, z njo pa tudi ureditev in notranja struktura fonda. Dodaten razlog za reorganizacijo je bila tudi vnovična pridobitev določenih dokumentov tekom 19. in 20. stoletja, ki so bili smatrani za izgubljene in posledično niso bili vključeni v dosedanja dva popisa gradiva. Temu lahko dodamo tudi podatek o časovnem obsegu ohranjenega gradiva – dokumenti so nastali v času med 12. in 20. stoletjem in zaradi pomanjkljivo ohranjenega tržaškega škofijskega gradiva, ki je kar nekaj stoletij

